

Kes falken

En filmhandledning
utgiven av Film & Publik, Svenska Filminstitutet
Text: Marja Seilola

Åldersrekommendation: Årskurs 6/Högstadiet

”Kes - falken” grundar sig på en bok av Barry Hines (A Kestrel for a Knave) som kom ut 1968. Det är en berättelse om Billy, en femtonårig skolpojke i ett nordengelskt gruvdistrikt, som fångar och tränar en tornfalksunge, Kes. Det är en grym och poetisk skildring av klyftan mellan livet som det borde vara och livet som det är. Hemmet, skolan och det framtida arbetslivet står helt i strid med Billys önsknings och strävanden. Bara Kes ger honom en vision av frihet och ett värdigare liv.

Regi - Ken Loach

Ken Loach blev på 60-talet en galjonsfigur för den nya engelska filmvägen, vars ambition var att ge röst åt dem som det engelska samhället inte låter komma till tals.

Loach, född 1936 och sedan 1963 anställd på BBC, inledde ett samarbete med producenten Tony Garnett. Tillsammans gjorde de ett tiotal TV-filmer inom serien The Wednesday Play där de samarbetade med flera manusförfattare med socialrealistiska förtecken.

Den mest kända av dessa TV-pjäser är kanske Cathy, kom hem som skildrar hur en familjs liv förstörs på grund av dålig bostadspolitik. Filmen gjordes med en blandning av olika slags teknik – spelscener omväxlande med inklippta reportage, professionella skådespelare tillsammans med verkliga offer för bostadsbristen, dolda kameror som filmade konfrontationer mellan skådespelare och verkliga myndighetspersoner. Cathy, kom hem vållade en livlig samhällsdebatt. Med viss saknad säger sig Loach tänka tillbaka på 60-talet då ett bra TV-program kunde vara en nationell händelse. Numera är det avsevärt svårare att beröra människor genom TV.

Loach och Garnetts envisa och inopportunistiska strävan efter att skildra människor ur arbetarklassen (oftast berättelser med underliggande politiskt innehåll) gjorde det i regel svårt för dem att hitta medproducenter och distributörer till filmerna. Efter Family life 1971 har Ken Loach gjort filmer som Riff Raff, Ladybird, ladybird, Raining stones – alla med socialt patos och starka rollporträtt. I år har Land och frihet haft premiär, en film som handlar om vänsterns väg under det spanska inbördeskriget.

Den dokumentärt anlagda spelfilmen

Loach betonar att varje film till minst femtio procent är manusförfattarens verk. Detta kan tydligt ses t ex i ”Kes -

falken” där filmen är sin litterära förlaga oerhört trogen. Trovärdighet var ett honnörsord i arbetet. Därför ville Loach filma på plats, i de miljöer där människor ur arbetarklassen rörde sig. De använde också gärna personer som inte var yrkesskådespelare, sådana som från sina egna erfarenheter kunde tillföra rollen någonting autentiskt. Själva inspelningssituationerna gjordes tekniskt så enkla som möjligt för att ge de agerande största möjliga frihet. Det gällde att ha kameran riktad mot rätt person vid rätt tillfälle. Loach och fotografen Chris Menges hade tillsammans en förmåga att fånga det rätta uttrycket, att låta oss ”se tankar födas i ansiktet”. Scenerna ger intryck av att vara löst organiserade, med ovidkommande händelser och figurer som rör sig i marginalen. Alla dessa tillsynes oavsiktliga ingredienser i berättandet gör att man som åskådare tror sig bevittna verkliga händelser.

Filmens handling

Vi följer Billy Casper, en femtonårig skolpojke i ett gruvsamhälle i norra England, under de sista veckorna av hans skoltid. I skolan är han en hackkyckling, hemma terroriseras han av sin vuxne halvbror Jud som likt de flesta unga män på orten delar sin tid mellan arbetet i gruvan och puben. Den ensamstående mamman har ingen hand med sina söner.

På en vandring i skogen hittar Billy ett tornfalksbo, hämtar en unge ur boet och börjar träna den. Hela sin lediga tid använder han till att läsa om tornfalkar, ordna ett skjul åt fågeln att bo i och skaffa mat åt henne. Han ger henne namnet Kes och ägnar långa stunder åt att flyga med henne på ängen. En enda dag får han tillfälle att även lysa upp bland sina klasskamrater när en lärare låter honom berätta om Kes.

Någon tid senare begär Billy ett misstag som gör att hans värld störtar samman: Jud ger honom pengar för att spela på hästar men Billy köper istället mat åt Kes och sig själv. När Jud inser att han gått miste om en vinst blir han rasande. Han försöker förgäves få tag på Billy, som gömmer sig i skolan, och då hämnas han på Kes istället.

Billy, ett arbetarbarn

”Vad som intresserar oss hos barn är att man i dem på sätt och vis ser människors potential, innan den bryts ner och ödeläggs. Man kan se hur människors begåvning och möjligheter rycks ifrån dem. Vi hoppas att man i ”Kes - falken” kan se vilken potential den pojken hade, hur den oundvikligen skulle ha ödelagts och han själv slutat som sin bror. Brodern

hade sannolikt en gång haft samma potential, men hans arbete, skola och miljö har brutaliserat honom. Detta slösande med människors begåvning som man ser så tydligt hos ett barn.” (Ken Loach i en intervju i Chaplin XIV/5 1972.)

Filmen ger en starkt olustig bild av ett arbetarhem. Mamman är bitter för sitt misslyckade äktenskap, hon och Jud råkar ständigt i konflikt. Hon konstaterar uppgivet att hennes pojkar inte har fått något, att hon inte vet hur de tänker, och att Billy är ett hopplöst fall. Diskussionerna hemma gäller oftast pengar, Jud spelar på hästar och Billy delar ut tidningar. Billy har varit med i ett gäng och gjort något som mamman måste betala böter för, och han får inte pengar ens till gymnastikbyxor. I storebrodern ser Billy en skräckvision om sin egen framtid och man förstår att han inte vill börja arbeta i gruvan.

* Tänk på filmens första scener där Billys hem och dess omgivning beskrivs. Hur ser området ut? På vilket sätt berättas det att hemmet är litet? Hur äter Billy? Varför stjälar han? Ge exempel på hur det pratas om pengar i filmen.

* Försök beskriva Jud och Billys mamma. Vad är modern och Jud för slags personer? Hur har de blivit sådana? Vad tror ni att Billy tänker om dem? Vad tycker de om Billy?

* En av Billys första repliker i filmen är att han säger att han inte vill arbeta i gruvan. Om ni skulle hitta på en fortsättning till filmen, hur skulle det gå för Billy?

Denna torftiga bakgrund till trots finns det något okuvligt och självständigt hos Billy. Han mobbas men ger igen, och ser med realistisk klarhet på sin situation både i skolan och i det förestående arbetslivet. Likväl har han förmågan att drömma framåt (som att spara ihop till en duvhök) och arbeta målmedvetet med det som intresserar honom. När han upptäckt falkarna vid ruinen är det ingenting som kan hindra honom från att ta ner en unge och träna den. Bonden är den ena av de två personer i filmen som pratar med Billy som till en jämlik. Bibliotekarien representerar de vuxna som i sitt arbete på en institution sitter bakom ett galler av regler och har svårt att förstå en människa som inte passar in i systemet.

* Tänk på diskussionen mellan Billy och bonden och den mellan Billy och bibliotekarien. Varför släpper bonden in Billy på sitt område? Hur märks det på biblioteket att Billy är van vid att ta sig fram på egen hand? Hur betar sig bonden/bibliotekarien? Tänk både på deras kroppsspråk och på vad de säger. Beter sig Billy på samma sätt mot dessa två?

Billys roll spelas av David Bradley, själv en femtonåring i motsvarande situation. Enligt Loach bara det faktum att han gör rollen så bra bekräftar filmens tes – att det finns mycket kunnande och förmåga hos arbetarbarn som aldrig uppmärksammas.

De allra flesta personerna i filmen uppträder i sina egna roller som bibliotekarie, skolpojke, lärare, musiker, rektor o s v.

Kes eller Livet som det borde vara – och som det är

Första gången vi ser fåglar i filmen ser vi dem samtidigt med Billy, och så blir det hela filmen igenom. Loach har inte velat göra hisnande vackra ”naturbilder” med falken som huvudkaraktär, utan Kes ses alltid i förhållande till Billy. På samma sätt skildras Billy alltid bunden till sin bakgrund, med rykande skorstenar bortom det gröna fältet. Detta som en ständigt påminnelse om att han inte kan drömma sig bort från verkligheten. Han kan bara förbättra den genom sitt eget agerande.

Till den verklighetsnära stämningen i filmen bidrar den ”orena” klippningen. Det används både raka, bryska klipp, ned- och upptoningar genom svartrutor och övergångar med hjälp av ljudet. Filmens kanske hårdaste klipp finns från scenen där Billy flyger med Kes, till scenen där gymnastikläraren springer och hoppar i takt med marschmusik. Dessa två stämningar slår fast filmens tema, att livet sällan är som det borde vara, åtminstone för en arbetarpojke i ett gruvdistrikt. Till sammans med fågeln ser vi Billy koncentrera sig, arbeta tålmodigt och känna glädjen av framgång. På gymnastiklektionen blir det åthutning, förnedring och hån.

* Beskriv Billy som person, hans utseende och egenskaper. På vilket sätt tycker ni att han är stark eller svag? Kan ni hitta exempel i filmen där han tar humorn till hjälp? Varför har han inte några kamrater? Varför blir just han mobbad?

Fågelintresset ger Billy kraft att stå ut med vardagens trakasserier. Han får självfärdighet och tillfredsställelse av att kunna något som ingen annan i hans omgivning kan. En liten stund beundras han t o m av sina plågoandar i skolan.

I lektionsscenen kan man se hur Billys utstrålning förändras medan han berättar om Kes. Från en likgiltig och trulig uppenbarelse, genom en föredragshållares sakliga gester till en engagerad berättares hängivenhet – och tillbaka till verkligheten med repliken ”Ja, det var alltsammans. Jag hade tränat den så gott jag kunde.”

Stämningen förstärks med inklipp på lyssnande klasskamraters koncentrerade ansikten och tystnaden som omger Billys röst.

* Försök föreställa er vad de olika klasskamraterna tänker om Billy efter lektionen. Och vad tänker Billy? Varför mobbas han igen efter rasten av några kamrater?

Fåglar och vilda djur är Billys passion. I diskussioner med den förstående läraren får vi veta att Billy har haft fler djur och att han drömmer om att skaffa en duvhök. Han fascineras av rovfåglars tysta flykt och av att de inte kan tämjas. Om Kes säger han: ”Hon är vild och stark och struntar i alla. Hon struntar i mig också. Det är det som gör henne så fantastisk”, och: ”Jag tycker hon gör mig en tjänst när hon låter mig titta på henne.”

Kes är för Billy ett lyft från den grå verkligheten, en andlig fristad och sinnebild för den styrka och det oberoende som han så hett önskar sig.

Skolan och samhället

"Kes - falcken" är gjord för nästan 30 år sedan, och dess upphovsmän har tydligt deklarerat sin avsikt med filmen: att påpeka bristerna i det brittiska skolsystemet och eventuellt bidra till en förändring. Ken Loach:

"Det var viktigt att det var en nybyggd skola, för en stor del av undervisningsdebatten här har rört sig om huruvida man använder tillräckligt med pengar för att uppföra nya skolor. Vi menade att det väsentliga inte var nya skolor utan vad och vem undervisningen gagnade. Vår uppfattning var att undervisningen i stort sett gick ut på att producera passiv arbetskraft, producera människor som är villiga att utföra ett personlighetsruinerande jobb utan att ifrågasätta arbetsgivarens auktoritet. Vi menar att det är detta som måste ändras i stället för att bygga prydliga, nya skolor, där missförhållandena kan fortsätta." (intervju i Chaplin XIV/5, 1972)

De medel som Loach använder för att få fram sitt kritiska budskap är ironi och träffande detaljer som bygger på noggranna observationer. Bibelcitatet (Matt. 18:10-14) vid morgonandakten bildar t ex en ironisk kommentar till andan i skolan. "Sen till, att I icke förakten någon av dessa små; ty jag säger eder att deras änglar i himmelen alltid se min himmelske Faders ansikte..." Alla lärarna, med ett undantag, uttrycker sig systematiskt nedlåtande om sina elever, och de drar sig inte heller för att slå barnen.

Rektorns fem minuter långa monolog avslöjar en totalt misslyckad pedagog och gymnastiklektionen är en uppvisning i orättvisor och sadism. Som motvikt till rektorn och gymnastikläraren skildras en tredje lärare som är engagerad.

* Diskutera den bild av Billys skola som filmen ger; orättvisorna, lärarnas attityder till sina elever, disciplinen, agan. Försök ta reda på om det fortfarande är så i engelska skolor?

* Vad är rektorn för slags person? Hur har han blivit sådan? Vad är gymnastikläraren för slags person? Hur har han blivit sådan? Vad är den engagerade läraren för slags person? Hur har han blivit sådan?

* Hur är relationerna eleverna emellan?

* Fundera på hur andan i skolan kan påverka ungdomars sätt att fungera ute i samhället. Vad får de för bilder av vuxna? Tänk t ex på scenen där Billy träffar arbetsvägledaren. Hur är det att prata med någon som inte lyssnar jämfört med någon som verkligen lyssnar?

* Jämför Billys skola med er egen.

Barnkonventionen Artikel 2:

"Alla barn har samma rättigheter och lika värde. Ingen får diskrimineras".

Diskutera - Aktivera - Lära mera

* Diskutera eller skriv ned och berätta på temat "mobbing". Har vi själva känt oss mobbade någon gång? Eller kanske varit med och mobbat någon annan? Vad hände? Försök analysera varför en människa mobbar - eller mobbas.

* Känner eleverna till någon annan film, litteratur eller media-material om mobbing. Sök vidare, titta, lyssna och läs.

* Resonera om tillfällena då man som elev känt sig illa behandlad av någon lärare. Stämmer elevtolkningen med Din syn utifrån lärarperspektivet? Samtala.

* Ge eleven i uppgift att teckna/måla och beskriva djur de har - eller skriva uppsats om "sitt önskedjur".

* Filmen skildrar en kraftigt markerad syskonkonflikt. Arbeta i grupper och lyft fram olika sätt att verka för konfliktlösning. Ge exempel på hur syskonkonflikter lösts för oss själva.

* Diskutera klassamhällets betydelse för hur barn växer upp. Hur påverkar t ex materiell fattigdom barns själsliga och känslomässiga utveckling?

* Ta reda på mer om hur det engelska samhället ser ut idag och vad som hänt där de senaste åren. Vilken bild av England förmedlas i svenska läroböcker? Jämför.

Produktionsuppgifter

England 1969 Originaltitel: Kes

Originalspråk: Engelska

Manus: Barry Hines, Ken Loach, Tony Garnett

Regi: Ken Loach

Foto: Chris Menges

Klippning: Roy Watts

Musik: John Cameron

I rollerna

Billy - David Bradley

Jud - Freddie Fletcher

Mamman - Lynne Perrie

Mag. Farthing - Colin Wellard

Mag. Sugden - Brian Glover

Rektorn - Bob Bowes

Tekniska uppgifter

Speltid: 111 minuter

Censur: 11 år

Svensk premiär: 21.9.1970

Distribution

Folkets Bio, Box 2068, 103 12 Stockholm

Tel 08-402 08 23, fax 08-402 08 27

FILMEN BOKAS HOS FILMINSTITUTET FÖR PROJEKTET "UNG I VÄRLDEN"

Filmhandledningar ges ut av Svenska Filminstitutet, Film & Publik, Box 27 126, 102 52 Stockholm.

De publiceras i tidskriften Zoom. Filmhandledningar kan beställas mot porto- och exp.avgift.

Till vissa filmhandledningar finns en studiekassett med utdrag ur filmen (150 kr inkl moms + porto).

www.sfi.se/skolbio